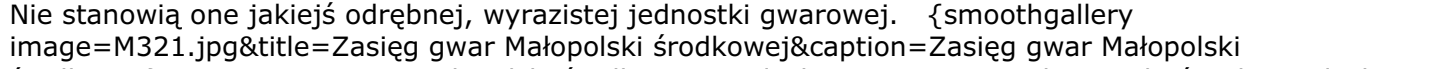

Gwara regionu

Autor: Izabela Stapor

Gwary pogranicza Małopolski środkowej, Krakowskiego i Pogórza to gwary należące do dialektu małopolskiego (zob. dialekt małopolski). Jest to gwara pośrednia między gwarami krakowskimi (od zachodu), kieleckimi (od północy), sandomierskimi (od zachodu) i gwarami podgóorskimi (od południa). Nie stanowią one jakiegokolwiek odrębnej, wyrazistej jednostki gwarowej. Gwary pogranicza Małopolski środkowej – w ujęciu Stanisława Urbańczyka – funkcjonują na terenie położonym na wschód od Krakowa (rozciągającym się mniej więcej między linią Jędrzejów – Miechów - Proszowice - Koszyce - Brzesko na zachodzie a rzeką Czarną, Połańcem i Tarnowem na wschodzie). Obszary te zamieszkiwali Krakowiacy wschodni (których gwara może być zaliczana do gwar przejściowych). Podobnie klasyfikuje te gwary Eugeniusz Pawłowski. Gwary pogranicza Małopolski środkowej zachowują obecnie bardzo mało cech gwarowych, co związane jest z sąsiedztwem Krakowa, Tarnowa i innych miast. Cechy gwarowe realizowane są nieregularnie i z różnym stopniem intensywności. Większość z nich zanika pod wpływem języka literackiego (zob. Nitsch 1923, 514; Pawłowski 1966, 200; Urbańczyk, 1984, 87).

Gwary pogranicza Małopolski środkowej i Pogórza (obszaru etnograficznego Krakowiaków wschodnich) zachowują następujące cechy: 1. $\{tt\}82|fonetyka\ międzywyrazowa\ udźwięczniająca\{/tt\}$, np. co już łód raz $\{mmp3\}S3201.mp3\{/mmp3\}$, to już jez różnica $\{mmp3\}S3202.mp3\{/mmp3\}$, szed odrabiał $\{mmp3\}S3203.mp3\{/mmp3\}$, jag my łopowiadali $\{mmp3\}S3204.mp3\{/mmp3\}$, przynióż nom $\{mmp3\}S3205.mp3\{/mmp3\}$, to jezd malować $\{mmp3\}S3206.mp3\{/mmp3\}$ = co już od razu, to już jest różnica, szedł odrabiał, jak mi opowiadali, przyniósł nam, to jest malować, 2. $\{tt\}149|mazurzenie\{/tt\}$, np. na wieczór $\{mmp3\}S3207.mp3\{/mmp3\}$, grzecnie $\{mmp3\}S3208.mp3\{/mmp3\}$, tam jesce stoi $\{mmp3\}S3209.mp3\{/mmp3\}$, z różckami $\{mmp3\}S3210.mp3\{/mmp3\}$, celuście $\{mmp3\}S3211.mp3\{/mmp3\}$, starso $\{mmp3\}S3212.mp3\{/mmp3\}$, włożyam $\{mmp3\}S3213.mp3\{/mmp3\}$, po piecieniu $\{mmp3\}S3303.mp3\{/mmp3\}$ = na wieczór, grzecnie, tam jeszcze stoi, z różdżkami, czeluście, starsza, włożyłam; czasem $\acute{z} > z > \acute{z}$, np. różnica $\{mmp3\}S3214.mp3\{/mmp3\}$, takie różne $\{mmp3\}S3215.mp3\{/mmp3\}$ = różnica, takie różne, 3. rozwój $\{tt\}221|samogłosek\ pochylonych\{/tt\}$: - $\{tt\}223|samogłoska\ pochylona\acute{e}\{/tt\} \→ i$ lub y, np. do drugigo $\{mmp3\}S3216.mp3\{/mmp3\}$, do nigo $\{mmp3\}S3217.mp3\{/mmp3\}$, sie łodbirało $\{mmp3\}S3218.mp3\{/mmp3\}$, śpiwało sie $\{mmp3\}S3219.mp3\{/mmp3\}$, to siwnikiem $\{mmp3\}S3220.mp3\{/mmp3\}$, włodo sie ich obliwało $\{mmp3\}S3221.mp3\{/mmp3\}$ = do drugiego, do niego, odbierało, śpiewało się, to siwnikiem, wodą się ich oblewało, - $\{tt\}222|samogłoska\ pochylona\acute{a}\{/tt\} \→ o$: kwiotek $\{mmp3\}S3222.mp3\{/mmp3\}$, starso $\{mmp3\}S3223.mp3\{/mmp3\}$, teroz $\{mmp3\}S3224.mp3\{/mmp3\}$, kopiorzów $\{mmp3\}S3225.mp3\{/mmp3\}$, na przykład $\{mmp3\}S3226.mp3\{/mmp3\}$ = kwiatek, starsza, teraz, kopiarzów, na przykład, - $\{tt\}224|samogłoska\ pochylona\acute{o}\{/tt\} \→ u$: i un sie zrobił $\{mmp3\}S3227.mp3\{/mmp3\}$ = i on się zrobił, 5. silne uproszczenia $\{tt\}106|grup\ spółgłoskowych,\ m.in.\ trz > cz,\ strz > szcz,\ drz > dż\{/tt\}$, np. półczecia roku $\{mmp3\}S3228.mp3\{/mmp3\}$, do czeci $\{mmp3\}S3229.mp3\{/mmp3\}$ = półtrzecia roku, do trzeciej; 6. uproszczenie grupy spółgłoskowej $ch\acute{t} > ch$ (redukcja ł): chopoki $\{mmp3\}S3230.mp3\{/mmp3\}$ = chłopaki, 7. wymowa $\{tt\}231|samogłosek\ nosowych\{/tt\}$: a) sam. nosowa -ę wymawiana jest na ogół jak w języku ogólnym, tj. w $\{tt\}315|wygłosie\{/tt\}$ $\{tt\}322|traci\ nosowość\{/tt\}$, np. chysteczke sie odziwało $\{mmp3\}S3231.mp3\{/mmp3\}$, smykałke $\{mmp3\}S3232.mp3\{/mmp3\}$ = chusteczkę się się odziwało, smykałkę; w $\{tt\}288|śródgłosie\{/tt\}$ przed spółgłoskami innymi niż $\{tt\}261|szczelinowe\{/tt\}$ ma wymowę $\{tt\}212|rozłożoną\{/tt\}$ -en-, -em-: pamientom $\{mmp3\}S3233.mp3\{/mmp3\}$, i kolenda była $\{mmp3\}S3234.mp3\{/mmp3\}$, kolendniki $\{mmp3\}S3235.mp3\{/mmp3\}$, pendzelki $\{mmp3\}S3236.mp3\{/mmp3\}$ = pamiętam, i kolęda była, kolędniki, pędzelki, b) sam. nosowa -ą ma wymowę $\{tt\}212|rozłożoną\{/tt\}$ -om-, -on np.: jo młodom była $\{mmp3\}S3237.mp3\{/mmp3\}$ = ja młodą byłam, ale obocznie pojawia się często $\{tt\}322|brak\ nosowości\{/tt\}$: z procesjo $\{mmp3\}S3238.mp3\{/mmp3\}$, i z to różcko $\{mmp3\}S3239.mp3\{/mmp3\}$, snopowiozałka $\{mmp3\}S3240.mp3\{/mmp3\}$, wyjado bronamy $\{mmp3\}S3241.mp3\{/mmp3\}$, zasiejo $\{mmp3\}S3242.mp3\{/mmp3\}$ = z procesją, i z tą różdżką, snopowiazałka, wyjadą bronami, zasieją, 8. zastępowanie przyimków w, z, pod przez we, ze, pode (z wtórnym, nieuzasadnionym -e), co miało na celu zapobiec spłynięciu się tych morfemów ze spółgłoską rozpoczynającą następny wyraz, np: we wozie, ze solą, pode dżwiami (cecha nie poświadczona w tekście), 9. zastąpienie -'a, -'o przez -'e (występowanie form bez $\{tt\}195|przegłosu\{/tt\}$): z mietyły $\{mmp3\}S3243.mp3\{/mmp3\}$, brzezowe $\{mmp3\}S3244.mp3\{/mmp3\}$ = z miotły, brzozowe, 10. $\{tt\}145|labializacja\{/tt\}$: - $\{tt\}191|prelabializacja\{/tt\}$ samogłoski o, np. łopowiadali $\{mmp3\}S3245.mp3\{/mmp3\}$,

łodpowiedzialności {mmp3}S3246.mp3{/mmp3}, łobiluł {mmp3}S3247.mp3{/mmp3}, sie łodbirało {mmp3}S3248.mp3{/mmp3}, łosmoluł {mmp3}S3249.mp3{/mmp3} = opowiadali, odpowiedzialności, obielił, się odbierało, osmolił,
 - {tt}145|labializacja{/tt}śródgłosowa samogłoski o: robłoty {mmp3}S3250.mp3{/mmp3}, włodo {mmp3}S3251.mp3{/mmp3}, włodo sie ich obliwało {mmp3}S3252.mp3{/mmp3} = roboty, wodą, wodą się ich oblewało,

Inne cechy: - występowanie w {tt}159|narzędniku liczby mnogiej rzeczowników{/tt} końcówki -my (cecha charakterystyczna dla gwar mazowieckich, obecna również w gwarach z okolic Sandomierza i dla gwary lasowskiej): cepamy sie młóciło {mmp3}S3253.mp3{/mmp3}, ciupagamy {mmp3}S3254.mp3{/mmp3}, jag my łopowiadali {mmp3}S3255.mp3{/mmp3}, olejnyemy farbami {mmp3}S3256.mp3{/mmp3}, uciekać przed niemy {mmp3}S3257.mp3{/mmp3}, wjado bronamy {mmp3}S3258.mp3{/mmp3} = cepami się młóciło, ciupagami, jak mi opowiadali, olejnymi farbami, uciekać przed nimi, wjadą bronami, - występowanie {tt}250|twardego l{/tt}w grupie li (cecha charakterystyczna dla gwar mazowieckich, występująca również w gwarach z okolic Sandomierza i w gwarze lasowskiej): ile przedstawieniów my grały {mmp3}S3259.mp3{/mmp3}, przedstawienia my grywały {mmp3}S3260.mp3{/mmp3} = ile przedstawień my grali, przedstawienia my grywali, - przejście {tt}200|wygłosowego -ej > i/y{/tt} : downi {mmp3}S3261.mp3{/mmp3}, późni {mmp3}S3262.mp3{/mmp3}, i wiency {mmp3}S3263.mp3{/mmp3}, w Limanowy {mmp3}S3264.mp3{/mmp3} = dawniej, później, i więcej, w Limanowej, - przejście -ń- > -j- (cecha typowa dla gwary lasowskiej): kojmi {mmp3}S3265.mp3{/mmp3}, pajstwowy {mmp3}S3266.mp3{/mmp3}, potajczyło sie {mmp3}S3267.mp3{/mmp3}, tejcowoł {mmp3}S3268.mp3{/mmp3} = końmi, państwowy, potańczyło się, tańcował, - stwardnienie głosek: - przejście dz > d (przejście historycznie miękkiej głoski dz w d): zasado buraki {mmp3}S3269.mp3{/mmp3}, jedenie {mmp3}S3270.mp3{/mmp3} = zasadą buraki, jedzenie, - {tt}46|depalatalizacja{/tt} v' > v (stwardnienie głoski v'): pióra wstawoło {mmp3}S3271.mp3{/mmp3} = pióra wstawiało, - {tt}72|dysymilacja{/tt} (inaczej rozpodobnienie): - rozpodobnienia grup, które mają tendencje do uproszczenia, np: lekki > leki, dłuższy > dłuży, tutaj: mietki {mmp3}S3272.mp3{/mmp3} = miękki.
 - rozpodobnienie międzysylabowe: poszed do cięższy pracy do mularki {mmp3}S3273.mp3{/mmp3} = poszedł do cięższej pracy do murarki. - uproszczenia na skutek zaniku ł: pomłóciam {mmp3}S3274.mp3{/mmp3}, robiam jem {mmp3}S3275.mp3{/mmp3}, włożyam {mmp3}S3276.mp3{/mmp3}, byam {mmp3}S3277.mp3{/mmp3} = pomłóciłam, robiłam im, włożyłam, byłam,

Słowotwórstwo: - stosowanie innych przyrostków słowotwórczych niż w polszczyźnie ogólnej: krówskiego {mmp3}S3278.mp3{/mmp3} = krowiego, - inne przedrostki słowotwórcze niż w języku ogólnym: wyrozumieć {mmp3}S3279.mp3{/mmp3} = zrozumieć,

Fleksja: - występowanie w mianowniku liczby mnogiej rzeczowników męskich zapożyczonych dawnej końcówki -a zamiast -y: te prezenta {mmp3}S3280.mp3{/mmp3} = te prezenty, - zastosowanie form męskoosobowych czasowników w odniesieniu do rzeczowników niemęskoosobowych: konie siekli {mmp3}S3281.mp3{/mmp3} = konie siekły, - występowanie form {tt}30|bezokolicznika{/tt} zakończonych na ować zamiast -iwać: obsługiwać {mmp3}S3282.mp3{/mmp3} = obsługiwać, - jak pachło {mmp3}S3283.mp3{/mmp3} zamiast pachniało (zachowanie dawnego tematu {tt}133|koniugacji{/tt}, psł. *pachati), - występowanie form typu {tt}183|pluralis maiestaticus{/tt}: Tatuś malowali, lubieli malować {mmp3}S3284.mp3{/mmp3}, Pienkny ten dywan był, co tatuś wymalowali {mmp3}S3285.mp3{/mmp3}, Dziadzius, jak umarli mieli 84 {mmp3}S3286.mp3{/mmp3}, Dziadzius 10 lat nie widzieli na oczy {mmp3}S3287.mp3{/mmp3} = Tatuś malował, lubił malować, Piękny był ten dywan, co tatuś wymalował, Dziadzius, jak umarł miał 84, Dziadzius 10 lat nie widział na oczy, - zastosowanie dawnej końcówki {tt}207|przymiotnika dzierzawczego{/tt}: dywan pamientom tatusiów jeden {mmp3}S3302.mp3{/mmp3} = pamiętam dywan tatusia jeden, - występowanie liczebnika ułamkowego: Półtrzecia roku {mmp3}S3288.mp3{/mmp3}.

Słownictwo odnotowane w tekstach zawiera wiele wyrazów charakterystycznych dla wielu gwar małopolskich. Jest to słownictwo dotyczące takich kręgów tematycznych jak:

- dom, kuchnia: celuście {mmp3}S3289.mp3{/mmp3} (czeluść - otwór w piecu, przez który wkładano chleb),
- gospodarstwo, praca na roli: gospodarcka (gospodarstwo), brony, siywnik (siewnik), kosa, kopa (sноп z siana lub słomy), cep (narzędzie do młócenia zboża), kopiarze (ci, którzy kopią ziemniaki),
- ubiór: wdzianie {mmp3}S3290.mp3{/mmp3} (ubranie, strój), odziwać {mmp3}S3291.mp3{/mmp3} (ubierać), siwy {mmp3}S3292.mp3{/mmp3} (szary), bury {mmp3}S3293.mp3{/mmp3} (brązowy),
- obyczaje: cygany {mmp3}S3294.mp3{/mmp3}, zapuśniaki {mmp3}S3295.mp3{/mmp3} (przebierańcy, którzy chodzili na zapusty), ozdobki (ozdoby), zopusty

{mmp3}S3296.mp3{/mmp3} (zapusty),
- inne: usmoloani {mmp3}S3297.mp3{/mmp3} (ubrudzeni), łosmoluł
{mmp3}S3298.mp3{/mmp3} (ubrudził), wyrozumieć (zrozumieć), wkej
{mmp3}S3299.mp3{/mmp3} (kiedy), kole {mmp3}S3300.mp3{/mmp3} (obok), na pirszem
przodku {mmp3}S3301.mp3{/mmp3} (na początku).